

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.2.54](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.54)

УДК 330.341

Н. М. Чухраєва,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

ORCID: 0000-0003-1537-4841

К. В. Циганова,
студентка ф-ту економіки та управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

ORCID: 0000-0003-4677-1823

ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

N. Chukhraieva
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Business Economics and Entrepreneurship,
«National Economic University Named After Vadym Hetman»

K. Tsyhanova
student of Economics and Management,
«National Economic University Named After Vadym Hetman»

PROBLEMS OF INNOVATIVE ACTIVITIES REVITALISATION IN UKRAINIAN ENTERPRISES

У статті проаналізовано сучасний стан інноваційної активності підприємств в Україні. Досліджено показники інноваційної активності задля визначення поточних тенденцій, проблем поточного етапу розвитку та оцінювання перспективних показників цього виду діяльності. Для визначення основних тенденцій активності інноваційної діяльності та, перш за все, проблем розвитку, було також досліджено загальні показники інноваційної активності на макро- та мікрорівнях. Обґрунтовано підвищену роль інновацій для забезпечення конкурентоспроможності, що обумовлює активізацію інноваційної діяльності підприємств як найбільш пріоритетного напрямку зміцнення її рівня. Також для підтримки конкурентоспроможності необхідно, щоб інноваційна діяльність була стабільним процесом, а не одноразовим заходом. Запропоновано визначення інноваційної активності підприємств. Для розв'язання відповідних проблем на рівні підприємства виділені напрямки для створення привабливого інвестиційного клімату та впровадження дієвих механізмів і стимулів з метою підвищення зацікавленості у впровадженні нововведень.

For consideration of the essence of innovative activity of the enterprise, the factors influencing its activity are allocated. Such factors can be internal, which are divided into two blocks, the first block includes those who determine the internal resources of the organization and those who feel the influence of external conditions and the second block include the factors that form the system of internal economic relations and ways interaction with the external environment, as well as external

factors, which include the uncontrolled forces that directly affect its internal processes. The definition of innovative activity of enterprises is offered. The article analyzes the current state of innovation activity of enterprises in Ukraine and reveals the presence of significant problems and low level of innovation development in Ukraine, which negatively affects the competitiveness of products and the development of the economy as a whole. Indicators of innovative activity are investigated to identify current trends, problems of the current stage of development and evaluate prospective indicators of this type of activity. In order to identify the main tendencies of innovation activity and, above all, development problems, general indicators of innovation activity at macro and micro levels were also examined. The increased role of innovation for competitiveness is substantiated, which causes the activation of innovation activity of enterprises as the most priority direction of strengthening its level. Also, in order to maintain competitiveness, it is necessary that innovation is a stable process and not a one-off event. The analysis shows that Ukraine has a negative state of innovation. Therefore, it becomes necessary to formulate, at the state level, an effective innovation policy, which will be aimed at activating innovation processes and realizing the innovation potential of the economy, which will positively affect the efficiency of innovative activity of Ukraine. To address the relevant issues at the enterprise level, areas have been highlighted to create an attractive investment climate and to put in place effective mechanisms and incentives to increase interest in innovating.

Ключові слова: інновації; інноваційна активність; інноваційна діяльність; конкурентоспроможність; активізація інноваційної діяльності.

Keywords: innovation; innovation activity; innovation activity; competitiveness; activation of innovative activity.

Постановка проблеми. За сучасних особливостей економічного розвитку вирішальну роль у підтримці конкурентоспроможності підприємства відіграє інноваційна діяльність. Тому саме інноваційна активність є гарантією збереження та виживання підприємств. Підтвердженням цьому стала світова фінансова криза 2007—2009 років. За цих умов підприємства, які активно запроваджували та застосовували інновації, змогли зберегти та продовжити свою діяльність. Інноваційно-активними можна назвати підприємства, що вкладають в інновації значні фінансові ресурси та втілюють в життя інноваційні проекти. Щодо українських підприємств, то інноваційна активність не є визначальною характеристикою росту та розвитку. Інноваційні процеси можна назвати нестійкими, бо деякі позитивні зрушення були короткостроковими та з часом змінювалися протилежними. За таких умов постає необхідність розглянути показники та напрями інноваційної діяльності українських підприємств, з'ясувати причини гальмування інноваційного розвитку та знайти напрями вирішення відповідних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційної діяльності є популярною темою в дослідженнях багатьох науковців, у тому числі в роботах Джеджули В., Єпіфанової І., Цвик О. [1], Саломатіної Л. [4], Писаренко Т. і Кваша Т. [5], Ястремської О. та Доуртмес П. [9], Зянько В., Єпіфанової І. [2], Андрєєвої В. і Сосновської О. [3], Юдіна О. [8] та багатьох інших. У роботах зазначених науковців відображені значні результати щодо визначення категорії «інноваційна активність підприємства», досліджено динаміку інноваційної активності підприємств України, проаналізовано фактори, які мають вплив на інноваційний розвиток. Значно менше в публікаціях розкрито питання оцінки існуючих проблем в українській економіці стосовно впровадження та застосування інновацій, напрямків забезпечення інноваційної активності суб'єктів господарювання, які знаходяться в постійно мінливих умовах зовнішнього середовища. Гострою, з точки зору обговорення, є постійна динаміка розвитку інновацій та економіки в цілому, тому ці питання потребують подальших досліджень та розробок.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ключових показників інноваційної активності підприємств задля визначення основних тенденцій, які дозволяють сформулювати перспективне бачення розвитку досліджуваних процесів та визначити конкретні завдання з активізації інноваційної діяльності підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасній стадії економічного розвитку більшість розвинених країн відмовились від економічної моделі, результативність якої ґрунтується на застосуванні капіталу. Натомість на передові позиції в економіці виходять галузі, які опираються на використання теоретичного знання, досягнень науки та результатом діяльності яких є інновації. Останні перетворюються на важливий чинник економічного розвитку держави. Стаючи потужним імпульсом прогресивної трансформації економіки та суспільних відносин, інновації дозволяють задовольнити потреби суспільства внаслідок створення

товарів та послуг високої якості, підняти рівень життя населення. Причиною активізації інноваційної діяльності підприємств обгрунтовано можна назвати збільшення значення інновацій для забезпечення конкурентоспроможності. Більш того, для підтримки конкурентоспроможності необхідно, щоб інноваційна діяльність стала стабільним процесом, а не одноразовим заходом.

Розглядаючи сутність інноваційної активності підприємства, потрібно виділити чинники, що впливають на її діяльність. Такими чинниками можуть бути як внутрішні, так і зовнішні. До зовнішніх чинників відносяться неконтрольовані підприємством сили, які безпосередньо впливають на його внутрішні процеси. Внутрішні чинники поділяються на два блоки. У перший блок входять чинники, які визначають внутрішні ресурси організації, які відчувають на собі вплив зовнішніх умов [7]. До другого блоку відносяться фактори, які утворюють систему внутрішніх економічних відносин та шляхи взаємодії із зовнішнім середовищем (рис.1).

Узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що **інноваційна активність підприємства** – це забезпечення конкурентоспроможності підприємства, за рахунок інтенсивного впровадження інновацій в господарську діяльність.

Рис. 1. Чинники впливу на інноваційну активність підприємства

Джерело: згруповано авторами на основі [7]

Інноваційна активність підприємств на даний момент визначає конкурентоспроможність у майбутньому, тому дослідження ключових показників інноваційної активності підприємств є важливим завданням задля визначення основних тенденції та проблем розвитку.

Для визначення основних напрямків розвитку інноваційної діяльності та, перш за все, проблем необхідно проаналізувати загальні показники інноваційної активності. Головні дані, які визначають зміст та динаміку інноваційної активності, представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.
Запровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2010—2018 роках

Роки	Частка кількості підприємств, що впроваджували інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	Впроваджено нових технологічних процесів, од	У т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, од	З них нові види техніки	Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств, %
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4
2016	16,6	3489	748	4139	1305	1,1
2017	14,3	1831	611	2387	751	0,7
2018	15,6	2002	926	3843	920	0,8

Джерело: Складено авторами за даними[6]

Наведені показники дозволяють виділити такі основні тенденції:

1. В українській економіці інноваційно активними є незначна кількість підприємств, не дивлячись на позитивний стан в окремі роки. За даний період інноваційно активні підприємства складають в середньому лише 16% від загальної кількості. Водночас у провідних країнах світу, таких як США, Японія, Німеччина й Франція, частка таких підприємств становить 70—80%.

2. Має місце скорочення кількості підприємств, що займалися впровадженням нововведень на промислових підприємствах протягом 2016—2018 рр. (з 16,6% до 15,6%). Зокрема у 2018 р. промисловими підприємствами України було освоєно виробництво 3843 видів нової продукції, що майже в 1,5 рази більше ніж у 2010 р., коли було створено 2408 видів інноваційної продукції.

Розглядаючи інноваційно активні підприємства за видами економічної діяльності, можна говорити про те, що найбільше інноваційно активних підприємств займаються виробництвом харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 22,0 % (рис.2).

Проаналізовані дані свідчать про потребу в дослідженні причин такого стану інноваційної діяльності українських підприємств та визначенні необхідних завдань, що направленні на поліпшення тенденцій розвитку інноваційної активності підприємств.

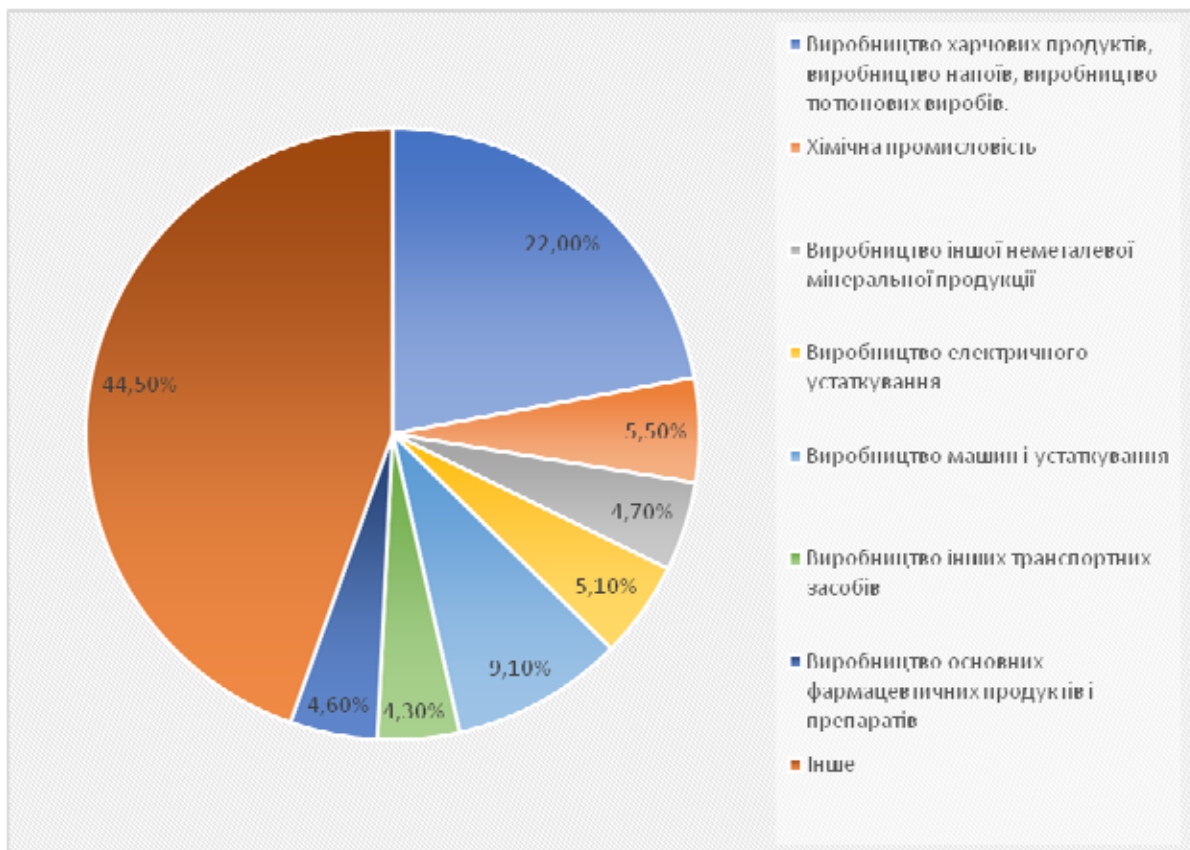

Рис. 2. Структура інноваційно активних промислових підприємств за видами економічної діяльності (%)
Джерело: розроблено авторами за даними [6]

Дослідивши фактори, які гальмують інноваційну активність, можна зробити висновок, що більшість з них мають фінансову основу, а саме: нестача власних коштів та великі витрати на нововведення. Також важливими факторами є недостатня фінансова підтримка держави, високий економічний ризик, невідповідність законодавчої бази та відсутність кваліфікованої робочої сили.

Так як фінансові обмеження є найвагомішими, то потрібно зупинитись на дослідженні фінансового забезпечення інноваційної активності підприємств в Україні (табл. 2).

Таблиця 2.

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України у 2010–2018 роках, млн.грн.

Роки	Витрати на інновації	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	інвесторів-нерезидентів	інших джерел
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1
2017	9117,5	7704,1	227,3	107,8	1078,3
2018	12180,1	10742,0	639,1	107,0	692,0

Джерело: складено авторами за даними [6]

Загальні витрати є нестійкими, характеризуються суттєвими коливаннями за обсягами та суттєво залежать від циклічності економічного розвитку. Важливим фактором для аналізу інноваційної активності є визначення джерел фінансування, залученого на інноваційні цілі підприємств України. Аналізуючи динаміку інвестицій в інновації (табл. 2), слід відмітити, що у 2010–2018 рр. простежуються перепади, коли витрати досягли найвищого показника — 23229,5 млн.грн. у 2016 році, до 7695 млн.грн. у 2014 р. Так, у 2018 р. обсяг фінансування інноваційної діяльності різко збільшується до 12180,1 млн.грн. порівняно з попереднім роком. На

рисунку 3 показано відсоткове відношення джерел фінансування інноваційної діяльності (власних, державного бюджету, інвесторів-нерезидентів, інших джерел) до загальної суми витрат на інновації за 2010-2018 роки.

Структура джерел фінансування також має негативну тенденцію. Проаналізовані дані вказують на те, що основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств є власні кошти. Так, за 2018 рік їх сума склала 10742,0 млн.грн (88%), що в рази більше ніж сума державних коштів (639,1 млн.грн, або 5%). Це свідчить про те, що вагомою проблемою розвитку інноваційної активності є недостатня державна підтримка. Також досить невисоким є рівень інвестиційної привабливості інноваційного сектора і для зовнішніх інвесторів.

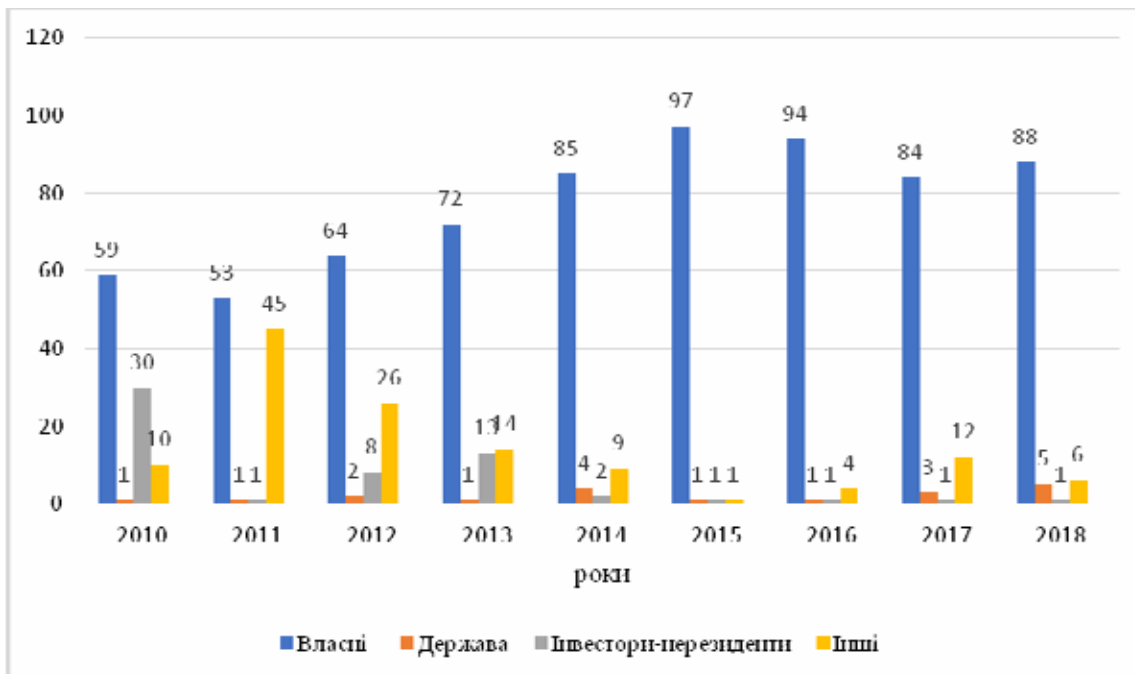

Рис. 3. Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України у 2010-2018 роках, (%)
Джерело: розроблено авторами за даними [6]

Проаналізувавши основні тенденції інноваційної активності, можна зробити висновок про присутність вагомих проблем та низький рівень розвитку інновацій в Україні, що, негативно впливає на конкурентоздатність продукції та розвиток економіки в цілому.

Глобальний інноваційний індекс є одним з головних індикаторів та узагальнюючим показником для вимірювання рівня та результатів здійснення інноваційної діяльності країни, у якому знаходять своє відображення основні складові інноваційної активності країн. У таблиці 3 продемонстровані результати дослідження позиції України за складниками Глобального інноваційного індексу.

Таблиця 3.
Оцінка позиції України за складниками Глобального інноваційного індексу

Складники Глобального інноваційного індексу	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	бал	місце (143)	бал	місце (141)	бал	місце (128)	бал	місце (128)	бал	місце (126)
Глобальний інноваційний індекс	36,3	63	36,5	64	35,7	56	37,6	50	38,5	43
Інституції	52,9	103	52,8	98	48,7	101	47,9	101	49,1	107
Людський капітал і дослідження	36,6	45	40,4	36	40,8	40	39,6	41	37,9	43
Інфраструктура	27,1	107	26,3	112	32,3	99	39,3	90	38,1	89
Рівень розвитку ринку	45,1	90	43,9	89	42,1	75	43,2	81	42,7	89
Рівень розвитку бізнесу	29,1	87	32,4	78	30,6	73	35,3	51	34,5	46
Результати застосування знань та	38,2	32	36,4	34	34,1	33	32,8	32	36,7	27

технологій										
Результати творчої діяльності	30,6	77	31,3	75	31	58	35,6	49	36,5	45
Індекс ефективності інновацій	0,9	14	0,9	15	0,8	12	0,8	11	0,9	5

Джерело: складено авторами за даними [10]

Розглянувши та проаналізувавши стан інноваційної активності в Україні за допомогою Глобального інноваційного індексу, можна зауважити, що у періоді 2016–2018 рр. виявляється підвищення значення індексу, що вказує на послідовне поліпшення ситуації у сфері інновацій в Україні. Також доцільно зауважити, що у 2018 р. порівняно з 2017 р. спостерігалось підвищення ефективності інновацій, що допомогло Україні посісти 5 місце серед 126 країн за показником індексу ефективності інновацій.

Але, незважаючи на те, що за показником Глобального інноваційного індексу можна говорити про покращення у сфері інновацій, кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, в Україні залишається досить низькою. Державна служба статистики у своїй доповіді «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014–2018 років (за міжнародною методологією)» зазначає, що упродовж 2014–2018 рр. частка підприємств, які займались інноваційною діяльністю становила 16%, тоді як 84% є не інноваційними взагалі.

Проаналізовані дані свідчать про негативний стан у сфері інновацій в Україні. Не дивлячись на те, що показник інноваційного індексу у періоді 2016–2018 рр. зростає, що говорить про певне покращення у сфері інновацій, він все одно залишається на досить низькому рівні, що вказує на наявність проблем. Невелика кількість інноваційно активних підприємств є підтвердженням цього.

Серед основних чинників, які гальмують інноваційну активність в Україні, важливе місце займає недостатній обсяг та різноманітність джерел фінансування, серед яких головним джерелом забезпечення фінансовими ресурсами інноваційної діяльності є кошти самих підприємств. Саме це є причиною не спроможності компаній практично застосовувати інновації в своїй господарській діяльності. Тому, в першу чергу, для підтримки безперервної інноваційної діяльності українських підприємств потрібно забезпечити їх альтернативними джерелами фінансування.

Також важливим фактором є вплив кваліфікованої робочої сили. Для розв'язання цієї проблеми необхідно збільшити фінансування науки. Для формування конкурентоспроможної економіки необхідно зробити перехід від дешевої робочої сили до моделі з високим рівнем оплати праці.

Не менш важливим чинником є мінімальна підтримка держави, яка проявляється і в зменшенні державних витрат на інноваційний сектор та науку, в збереженні складного нормативного середовища, у відсутності змістовної інноваційної політики.

Проведений аналіз демонструє, що в Україні спостерігається негативний стан інноваційної сфери. Тому постає необхідність формування перш за все на державному рівні дієвої інноваційної політики, яка буде спрямована на активізацію інноваційних процесів та реалізацію інноваційного потенціалу економіки, що позитивно вплине на ефективність інноваційної діяльності України.

Висновки. Для вирішення визначених проблем необхідно, першочергово, створити привабливий інвестиційний клімат та впровадити ефективні механізми і стимули для підвищення зацікавленості у впровадженні нововведень, а саме: 1) забезпечити поліпшення податкового законодавства в питаннях підтримки інноваційно активних підприємств; 2) нарощувати обсяги державного фінансового забезпечення інноваційної діяльності, наукових розробок за визначеними пріоритетними напрямками; 3) виділяти приміщення для розробки досліджень і подальшої реалізації інновацій у вищих навчальних установах та на підприємствах за принципами бізнес-інкубаторів; 4) активізувати мотиваційні важелі інноваційної діяльності для національного та іноземного інвестора; 5) створити умови для розвитку інфраструктури, що здійснювала б фінансовий, інформаційний, консалтинговий, маркетинговий та інші види підтримки інноваційних процесів.

Список використаних джерел.

1. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств / В. В. Джеджула, І. Ю. Єпіфанова, О. Г. Цвик // Інвестиції: практика та досвід. - 2017. - № 4. - С. 5-8.
2. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія / В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанова – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 172 с.
3. Оцінка сучасного стану інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств реального сектора економіки України / В. Г. Андреева, О. О. Сосновська // Проблеми економіки. - 2016. - № 1. - С. 68-74.
4. Саломатіна Л. М. Формування та розвиток інноваційного середовища регіонів України // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Серія: Економічні науки. – 2016. – Вип. 11. – С. 49–61.
5. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша та ін. – К.: УкрІНТЕІ, 2018. – 98 с.

6. Статистичні дані Державного комітету Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 19 січня 2020).
7. Чернова А. С. Сущность инновационной активности предприятий // Молодой ученый. — 2015. — №1. — С. 311-312.
8. Юдіна О. І. Оцінка впливу інновацій на збереження ресурсів підприємства. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій. 2015. Вип. 5. С. 108–117.
9. Ястремська О. М., Доуртмес П. О. Інноваційна діяльність промислових підприємств: результати оцінювання // Бізнес Інформ. – 2016. – №4. – С. 161–168.
10. Dutta S. The Global Innovation Index 2018: The Human Factor in Innovation [Електронний ресурс] / S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent. – 2018. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3254&plang=EN> (дата звернення 15 січня 2020).

References.

1. Jejula, V.V. Epifanova, I.Yu. and Zwick, O.G. (2017), " Innovative activity as a factor of competitiveness of enterprises ", *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 5-8.
2. Zianko, V.V. and Epifanova, I.YU. (2015), *Innovatsijna diial'nist' pidprijemstv ta ii finansove zabezpechennia v umovakh transformatsijnykh zmin ekonomiky Ukrainy: monohrafiia* [Innovation activity of enterprises and its financial support in the conditions of transformational changes of Ukrainian economy: monograph], VNTU, Vinnitsa.
3. Andreeva, V.H. and Sosnovskaya, O.O. (2016), " Assessment of the current state of investment and innovation activity of enterprises in the real sector of the Ukrainian economy ", *Problemy ekonomiky*, vol.1, pp. 68-74.
4. Salomatina L.M. (2016), "Formation and development of innovative environment of Ukrainian regions", *Visnyk Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 11, pp. 49–61.
5. Pisarenko, T.V. Kvash, T.K. and others (2018), *Stan innovatsijnoi diial'nosti ta diial'nosti u sferi transferu tekhnologij v Ukraini u 2017 rotsi: analitychna dovidka* [State of Innovation and Technology Transfer Activity in Ukraine in 2017: Analytical Reference], UKRINTEI, Kiev.
6. Statistics of the State Committee of Statistics of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 19 January 2020).
7. Chernova, A.S. (2015), "The essence of innovation activity of enterprises", *Molodoy uchenyy*, vol.1, pp. 311-312.
8. Yudina O.I. (2015), "Assessing the impact of innovation on the conservation of enterprise resources", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Menedzhment innovatsij*, vol. 5, pp. 108–117.
9. Yastremskaya, O.M. and Dourthames, P.O. (2016), "Innovation activity of industrial enterprises: results of evaluation", *Biznes Inform*, vol.4, pp. 161–168.
10. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch-Vincent, S. (2018), "The Global Innovation Index 2018: The Human Factor in Innovation", available at: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=3254&plang=EN> (Accessed 15 January 2020).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2020 р.